

ІДЕОЛОГІЧНА РОЛЬ, ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ У СПРАВАХ РПЦ: ДО 70-ЛІТТЯ З ЧАСУ СТВОРЕННЯ

В статті аналізуються історичні причини утворення Ради у справах РПЦ та аналізується правова база її діяльності. Також автором дається критична оцінка діяльності уповноважених на місцях й визначається їх роль у церковно-державних відносинах того часу.

Ключові слова: уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви, Рада Народних Комісарів, інструктивні листи, Й.Сталін, В.Молотов, М.Хрущова, Г.Карпов, В.Куроєдов, П.Ходченко.

Актуальність теми. Сьогодні всі, хто дбає про Українську державу, впевнені в тому, що в нашій країні повинна бути єдина Помісна Українська Православна Церква. Наші переконання ґрунтуються на історичному досвіді: в незалежній державі існує незалежна Православна Церква. Процес становлення помісності пройшли всі автокефальні Православні Церкви, в тому числі й Руська Православна Церква. Історія РПЦ тісно пов'язана з історією Російської імперії та СРСР. Більшість сучасних істориків схильні до того що, у вересні – жовтні 1943 р. почався новітній період історії РПЦ. У цей період під патронатом держави почався масовий перехід обновленського духовенства на бік новообраного патріарха РПЦ Сергія (Старгородського). Для його було створено новий адміністративний орган – Рада у справах Руської Православної Церкви (далі – РСРПЦ).

Побоюючись втратити підтримку народу, Сталін вирішує скористатися німецьким пропагандистським трюком – культивуванням в народі національно – патріотичних і релігійних почуттів. Загравання з релігією йому необхідні були лише як пропагандистський маневр, здатний також сприяти розрядці недовіри до СРСР, формуванню на Заході його "прогресивно-демократичного" іміджу і т. п.

Надзвичайні зміни у положенні Православної Церкви в СРСР були покликані до життя в 1943 р. після вересневої зустрічі в Кремлі трьох ієрархів РПЦ з керівництвом держави. Пізно ввечері 4.09.1943 р. митр. Сергій (Страгородський), митр. Алексій (Симанський) та митр. Николай (Ярушевич) були привезені на дачу до Сталіна. У переговорах, крім Сталіна, взяли участь заступник голови Совнаркому СРСР В. Молотов і генерал-майор НКВД Г.Карпов. На думку Д.Поспеловського: “На цій зустрічі був заключений свого роду усний конкордат між патріархією та Й. Сталіним, згідно якого останній обіцяв схильну політику і невтручання у внутрішньо-літургічне життя Церкви, а церковне керівництво брало на себе підтримку радянської зовнішньої політики. Функції квазі-міністра закордонних справ були покладені на митр. Николая (Ярушевича), котрий на цей час згідно положення та традиції правої руки патріарха займав Крутицьку кафедру.

У зв'язку з зміною курсу радянської політики щодо Церкви було створено орган між урядом та РПЦ. За задумом створювана інстанція не наділялася виконавчими повноваженнями – все вирішував уряд. Важливість цієї ділянки роботи для уряду доводить уже той факт, що створювана інстанція мала безпосередньо підпорядковуватись уряду СРСР. На цій же зустрічі, представляючи митрополитам кандидатуру на голову Ради у справах РПЦ (далі РСРПЦ) – Г.Карпова (генерал-майор, котрий до цього часу очолював спеціальний відділ НКВС по роботі з “релігійниками” [23, с. 50]). Й.Сталін зауважив, що РСРПЦ – це не нова оберпрокуратура, а лише орган зв'язку між Церквою та державою. Саме посередницькі функції між Радою Народних Комісарів і Церквою закладалися в основу її діяльності.

Об'єктом дослідження є діяльність Ради у справах РПЦ у 1943 – 1965 рр.

Предметом дослідження є особливості державно-церковних відносин в Радянському Союзі у контексті взаємин радянської влади та РПЦ.

Мета дослідження: на основі архівних документів та інших маловідомих джерел, що висвітлюють історію державно-церковних відносин у СРСР в 1943-65 рр., діяльність урядових органів влади, процес організаційного оформлення Православної Церкви, зокрема на основі дослідження архівних джерел, творів та спогадів провідних діячів Руської Православної Церкви, здобутків історіографії комплексно вивчити становище православної церкви в СРСР у 1943 – 1965 рр. та особливості впливу на неї тогочасної державної влади. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати стан наукової розробки;
2. Розкрити зміст основних засадних положень радянської ідеології щодо Церкви та показати специфіку шляхів їх реалізації на прикладі Галичини у період 1943-65 рр.
3. Висвітлити форми, методи та основні напрямки діяльності уповноважених Ради у справах РПЦ при облвиконкомі галицького регіону.

Одним з головних завдань цього дослідження є подолання надмірної заполітизованості та ідеологізації проблеми взаємин РПЦ і радянської влади. У нашому розумінні це означає пошук конкретної істини у вигляді доконаних фактів, реальне існування котрих підтверджене документами.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період із 1943 по 1965 рр. Вибір саме таких меж обумовлений періодом діяльності РСРПЦ від її створення то злиття з Радою у справах релігійних культур у Раду у справах релігій.

В останній період у *вітчизняній історіографії* з'явилися публікації, які можна вважати першим кроком на шляху до повномасштабного та неупередженого вивчення історії церковно-державних відносин у післявоєнний період. Їх автори, базуючись на нових, раніше малодоступних архівних матеріалах, дають зразок об'єктивного, позбавленого штамів та міфологем, підходу до аналізу документів. До цієї третьої групи можна віднести праці: О.Лисенка [23], Д.Поспеловський [24], С.Шумило [17] та інших.

Основна частина. Спробу окреслити коло обов'язків РСРПЦ було зроблено уже 14.09.1943 р. у Постанові РНК СРСР про організацію РСРПЦ, а вже 7.10.1943 р. Й.Сталін підписав Постанову № 1095 "Про затвердження положення про Раду у справах Руської православної церкви при Раднаркомі СРСР". В цих документах були чітко виділені посередницькі обов'язки Ради, куди входили: попередній розгляд питань, які ставляться Патріархом і вимагають рішення уряду СРСР; розробка проектів законодавчих актів і постанов, що торкаються діяльності РПЦ, а також інструкцій та інших вказівок, щодо їх застосування і винесення на розгляд РНК СРСР; нагляд за правильним та своєчасним втіленням у життя по всій території СРСР законів і постанов радянського уряду, що стосуються РПЦ; подання до Раднаркому висновків з питань життєдіяльності Руської православної церкви; своєчасне інформування уряду СРСР про стан Православної Церкви, її становище та діяльність на місцях.

До обов'язків Ради також входило право загального обліку церков і складання статистичних звітів за даними, котрі подавалася обласними уповноваженими. Важливість новоствореної структури для радянського уряду доводить уже той факт, що всі центральні установи та відомства СРСР мусили попередньо узгоджувати з Радою всі свої заходи, що так чи інакше торкалися інтересів РПЦ [23, с. 58-59]. Рада отримала також право вимагати від центральних та місцевих органів влади надання необхідних відомостей та матеріалів, а також утворення комісій для розробки окремих питань, пов'язаних з діяльністю РПЦ. Рада у справах РПЦ отримала право на утворення розгалуженого апарату уповноважених, що мали діяти при Раднаркомі союзних і автономних республік, обл(край)виконкомах, котрі мали бути організовані згідно Постанови РНК СРСР № 1392 від 18.12.1943 р. Про штати і посадові ставки працівників апарату уповноважених Ради при Раднаркомі союзних і автономних республік, краєвих і обласних виконкомах [23, с. 54].

Згідно цієї Постанови апарат уповноваженого по УРСР складався з чотирьох осіб: уповноваженого, заступника уповноваженого, секретаря та діловода. Першим уповноваженим РСРПЦ при РНК СРСР по Українській РСР був призначений П.Ходченко.

Уповноважені при облвиконкомах призначались у різний час у міру налагодження діяльності владних місцевих структур. Поява нової номенклатурної одиниці в апараті облвиконкомів викликала чимало запитань та непорозумінь. Більшість відповідних працівників обласного рангу не сприймали серйозно нової посади уповноважених Рад. Цьому сприяло і те, що документ, який остаточно регламентував би всі сторони діяльності уповноважених, знаходився на стадії розробки. Щоб хоч якимсь чином надолужити недоліки у радянському законодавстві, котрі гальмували роботу апарату уповноважених Г.Карпов надіслав до РНК союзних і автономних республік виконавчих комітетів краєвих і обласних Рад депутатів трудящих лист № 121/31, датований 28.12.1943 р. [11, арк. 1], де окреслив коло прав і обов'язків уповноважених Рад.

Згідно цього документу, уповноважені РСРПЦ мають займатись виключно справами, що стосуються Руської Православної Церкви. У практичній роботі уповноважені повинні були керуватись, згідно цього листа, існуючими законами та постановами уряду, що торкались релігії та Церкви. Уповноважені були зобов'язані відновити та вести облік церков і вчасно подавати до Ради відомості, що вимагались. У відповідності до Постанови РНК СРСР від 28.11.1943 р. № 1325 уповноважені були зобов'язані розглянути всі заяви про відкриття храму. В питаннях, які вимагали термінового рішення, уповноважені, користуючись послугами телефону чи телеграфу, у крайньому випадку через листування мали отримати рекомендації від РСРПЦ.

Оскільки більшість відповідних працівників обласного рангу серйозно не сприймали введення в штат облвиконкомів уповноважених Рад, тому Г. Карпов у цьому ж листі від імені Ради просить прискорити процес призначення уповноважених у тих регіонах, де їх не було, а також не відправляти уже призначених у штат відповідних облвиконкомів уповноважених у відрядження без попереднього узгодження з РСРПЦ. Діяльність уповноважених регламентувалась інструкціями, циркулярними листами та іншими нормативними актами, котрі видавались урядом чи РСРПЦ.

Так, на засіданні Ради 6.02.1944 р. була прийнята детальна інструкція, в котрій визначалися обов'язки уповноважених РСРПЦ при РНК союзних і автономних республік та при обл(край)виконкомах. Вона складалася з семи розділів, додатків і приміток. В ній пояснювались питання стосовно відкриття, реєстрації, обліку та зачинення храмів і молитовних будинків. Розділ III регламентував дії уповноважених стосовно втілення у життя законів та постанов уряду СРСР, що стосувались Руської Православної Церкви. Подальші розділи містили рекомендації щодо прийому відвідувачів та виїзду на місця. У процесі виконання своїх функцій уповноважені повинні були дотримуватись вказівок, які містилися у розділі VII, а саме: всі принципові заходи і питання своєї роботи узгоджувати з керівними партійними та радянськими органами; всі документи принципового характеру, адресовані до міських і районних виконкомів та до РСРПЦ, попередньо подавати на підпис голові РНК республіки чи облвиконкому, або їх заступникам; в необхідних випадках утворювати спеціальні технічні комісії з залученням для роботи в них відповідних спеціалістів за узгодженням РНК республіки чи облвиконкомом; ввести у себе загальне і таємне діловодство за номенклатурою: справа керівних документів (закони і постанови уряду, інструкції та вказівки РСРПЦ), справа таємного листування, справа звітів (доповіді, статистичні таблиці), справа церков і молитовних будинків (реєстраційні справи на діючі культові споруди та списки недіючих храмів), справа розгляду заяв та рішення по них (всі заяви, крім тих, по яких прийнято рішення про відкриття та реєстрацію храму чи молитовного будинку).

Роботу уповноваженого при облвиконкомах безпосередньо контролював уповноважений РСРПЦ при уряді республіки, перед яким вони періодично звітували. Усі відомства республіки, обласні органи влади повинні були і надалі попередньо узгоджувати з Радою всі заходи, що торкались РПЦ [23, с. 163-164]. Хоча усі державні постанови, що стосуються РПЦ згідно листа Г.Карпова від 29.03.1945 р. за № 964 урядові відомства мали отримувати лише у РНК, але ніяк не в регіонального уповноваженого [5, арк. 14].

17.04.1945 р. у зв'язку з діяльністю правової групи РНК УРСР по уточненню найменувань установ, що знаходились при уряді республіки, було уточнено редакційні

назви посад уповноважених Ради, котрі стали офіційно іменуватись: “уповноваженими Ради в справах Руської православної церкви при Раді Народних Комісарів СРСР по (назва області)” [23, с. 60]. У зв’язку з реорганізацією у 1946 р. Ради Народних Комісарів СРСР у Раду Міністрів СРСР відповідно зміна відбулась і у назві представників Ради на місцях.

25.03.1945 р. голова РНК СРСР В.Молотов видав директивне розпорядження № 383 (III) 6503 [9, арк. 15-16], в котрому виклав систему заходів, що мали забезпечити створення належних умов для діяльності уповноважених на місцях. Згідно цієї директиви роботою уповноваженого повинен був керувати на місці лише голова облвиконкому, чи його перший заступник; за зарплатою та постачанням уповноважені повинні були бути прирівняні до завідуючих відділом облвиконкому, причому апарат обласного уповноваженого повинен був утримуватись за рахунок місцевого бюджету; уповноважені не могли бути звільнені, або переведені на іншу роботу без згоди Ради; вони не підлягали мобілізації на будь-які роботи, що не пов’язані з їх основною діяльністю, окрім цього апарат уповноваженого мав бути розташований в окремому та зручному для прийому відвідувачів місці [9, арк. 16].

Однак на місцевому рівні ця директива виконувалась не своєчасно, або не в повному обсязі. Щоб прискорити процес формування апаратів уповноважених при облвиконкомах, заст. голови РСРПЦ Г.Белишев листом № 131/с від 16.05.1945 р. повідомляє відповідних уповноважених про прийняту урядом систему заходів щодо створення належних умов для їх роботи при облвиконкомах. У своєму листі він детально передає зміст директиви В.Молотова № 383 (III) 6503 [2, арк. 2].

У свою чергу український уряд узяв під контроль справу забезпечення умов роботи уповноважених. 19.04.1945 р. голова РНК УРСР Л.Корнієць видав розпорядження за № 1273 про організацію умов діяльності уповноважених, яким передбачалося належний рівень прийому відвідувачів, забезпечення робітників одягом та харчуванням [23, с. 66].

Але, незважаючи на вищезгадані урядові розпорядження, права обласних уповноважених на місцях дуже обмежувались. Зважаючи на такий незадовільний стан у роботі органів місцевої влади, уряд УРСР доручив обстежити умови роботи уповноважених при облвиконкомах.

Виявилось, що майже в усіх областях уповноважені часто відволікаються від своїх обов’язків, очевидно така номенклатурна одиниця, як уповноважений, і надалі сприймалась деякими обласними функціонерами в універсальному розумінні, і вони посилали уповноважених на всі гарячі ділянки роботи. Яскравим прикладом такого ставлення на Галичині був уповноважений по Дрогобицькій обл., котрий у 1945 р. два місяці провів на лісозаготовці, ще два – на боротьбі з бандерівцями, крім того іще на два тижні був відісланий на хлібозаготівлю, виконуючи при тому обов’язки представника облвиконкому [14, арк. 37].

Не кращий стан справ був виявлений у сусідній Львівській обл., де уповноваженого РСРПЦ систематично залучав до своєї роботи Львівський ОК КП(б)У [4, арк. 27]. Такі випадки дезорганізували роботу обласних апаратів уповноважених, зривали заплановані зустрічі та підготовку звітів. На підставі запропонованих матеріалів перевірки заступник голови РНК УРСР у березні 1946 р. вдруге письмово звертається до керівництва облвиконкомів, констатує той факт, що у Рівненській, Житомирській, Дрогобицькій, Херсонській, Ізмаїльській, Ворошиловградській та Львівській областях не створені належні умови уповноваженим обох Рад. Раднарком пропонував негайно усунути вказані недоліки і надалі суворо дотримуватись директиви від 25.03.1945 р. за підписом В.Молотова [9, арк. 15–16]. Лише наприкінці 1946 р. уповноваженим на Галичині були створені відповідні умови, про що інспектор Ради В.Петруніс, перебуваючи у Львові, повідомляє Г.Карпова у листі від 30.10.1946 р. [3, арк. 47].

У свій час листі № 454 від 7.12.1944 р., що був надісланий голові Станіславського облвиконкому М.Козенку, була висловлена думка про те, що для Станіславської, Львівської та Дрогобицької областей, на території котрих в цей час діяла незначна кількість парафій РПЦ, варто призначити міжобласного уповноваженого Ради у справах РПЦ з місцеперебуванням у м. Львові. Копії цього листа були також надіслані відповідно головам Львівського та Дрогобицького облвиконкомів та заступнику голови РНК УРСР –

Л.Корнійцю [7, арк. 14]. Наприкінці 1944 р. і на початку 1945 р. обидві посади були вакантні і обіймались секретарем облвиконкому. Лише з 13.02.1945 р. згідно наказу № 10 по Львівському облвиконкому міжобласним уповноваженим РСРПЦ при цьому облвиконкомі був призначений А.Вишневський, але це призначення не сприйняли серйозно у Львівському ОК КП(б)У і тому іще довгий час залучали його до роботи в ОК [12, арк. 41].

З початком возз'єднання процесу УГКЦ із РПЦ при Дрогобицькому та Станіславському облвиконкомах були створені окремі апарати уповноважених РСРПЦ [15, арк. 41], котрі відповідно очолили А.Шерстюк та Бельков. У цей же час уповноваженим РСРПЦ по Тернопільській обл. було призначено Т.Куличенко. Незважаючи на попередження [11, арк. 1] уповноважені обласного рівня дуже часто відволікались від основної роботи місцевими органами влади, а також ОК КП(б)У.

З цього часу уряд уже мав можливість здійснювати всеосяжний контроль за життям Церкви. Не зважаючи на складні умови, в яких працювали уповноважені, керівництво постійно контролювало їх діяльність, допомагало зорієнтуватись у складних ситуаціях, критикувало неправильні дії [3, арк. 41-42; 2, арк. 17]. Особливу складність для уповноважених, які не мали спеціальної підготовки, складало спілкування з представниками релігійних громад, кліром та ієрархами.

Зважаючи на особливий характер роботи у західних областях УРСР, що було пов'язане з розпочатим возз'єднанням процесом уніатів із РПЦ, заступник голови РСРПЦ Г.Белишев листом № 154/с від 13.03.1947 р. дозволяє обласним уповноваженим вирішувати на місцях всі необхідні міроприємства, спрямовані для скорішої ліквідації УГКЦ та закріплення возз'єднання [4, арк. 9].

Згодом компетенції РСРПЦ буде непомітно розширено за рахунок чисто церковних питань, інакше в тоталітарному суспільстві не могло і бути. Держава лише декларувала невтручання у релігійне життя, натомість контролювала всі його прояви. Так згідно листа П.Ходченка до уповноваженого по Тернопільській обл. Т.Куличенка від 19.02.1946 р. уже до обов'язків обласного уповноваженого входило подання порівняльних даних по кількості релігійних громад та здійсненням віруючими церковних обрядів [13, арк. 81]. З цього часу жоден з аспектів релігійного життя не залишався поза увагою державних органів влади, що не лише дозволяло контролювати ситуацію, але й оперативно впливати на неї.

Починаючи з 1947 р., в архівах апарату уповноважених РСРПЦ починають з'являтися справи на правлячих архиєреїв, котрі заводились у трьох екземплярах [4, арк. 63]. У випадку переведення архиєрея з кафедри на кафедру відповідні обласні уповноважені, за вказівкою РСРПЦ, мали також обмінюватись наявними у них справами на відповідних архиєреїв [1, арк. 29]. З часом такі неофіційні нововведення настільки сильно прижились в апаратах уповноважених, що останні почали забувати обов'язки, які на них поклав уряд, і тому займались офіційно не регламентованою їм діяльністю. Як приклад можна взяти лист голови РСРПЦ В.Куроедова від 4.03.1963 р. за № 665, у котрому він піддає різкій критиці статтю до Української радянської енциклопедії [10, арк. 1] оскільки деякі її положення протирічать законодавству про культу. В статті говориться, що уповноважений у справах РПЦ і Рада регулюють положення різних релігійних організацій, хоча таких функцій Положення про Раду не розглядає. У статті помилково стверджується: “що Рада ставить питання про зняття з реєстрації духовенство чи релігійні громади” [10, арк. 5].

Великих змін у своїй роботі Рада зазнала після смерті Й.Сталіна. У 1954 р. в числі перших постанов ЦК Партії під керівництвом М.Хрущова були два ідеологічні рішення: Постанова ЦК КПСС від 7.07.1954 р. “Про значні недостатки атеїстичної пропаганди і мірах по її покращенню” [20, с. 102-107] та Постанови від 10.11.1954 р. “Про помилки в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення” [22]. Згідно з інструктивного листа за № 29 від 17.01.1965 р. до обов'язків уповноважених тепер з-поміж інших входило послідовне впровадження лінії Партії та радянської держави по відношенню до релігії [8, арк. 10]. Згідно вказівки РСРПЦ обласні уповноважені передали до секретних частин облвиконкомів справи з вилученими інструктивними листами Ради [6, арк. 42, 43]. На цей

же час в КПРС уже була вироблена особлива позиція щодо релігії і Церкви: “Релігія є одним із видів духовного поневолення трудящих, опіум для народу” [18, с. 10].

Починаючи з 1950 року зі сторони ЦК КПРС з'являються натяки про те, що релігія не відімре сама по собі у соціалістичному суспільстві, тому було вирішено посилити атеїстичну пропаганду. Скоро стало зрозуміло, що однієї пропаганди мало. З цього часу уповноважені Ради починають надсилати свої звіти ще до партійних органів. Керівництво Партії перебрало на себе значну частину впливу на роботу Ради, тепер за вказівкою ЦК чи ОК звільняли і призначали місцевих уповноважених. Згідно вимог, котрі партійне керівництво ставило перед уповноваженими, останні домагались у ієрархів РПЦ заміни духовенства, котре не задовольняло КПРС, на більш лояльне [16, арк. 291-292]. Через свою агентуру збирають компроментуючі матеріали на православних архиєреїв Церкви [16, арк. 340-341].

Постановою “Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди і міри її покращення” [20, с. 502-507] до антирелігійної пропаганди залучалися Міністерство Освіти, Профспілки та ВЛКСМ, котрі мали також проводити науково-освітню пропаганду матеріалістичного світогляду, спрямованого на підвищення свідомості трудящих мас і поступове звільнення їх від релігійних забубонів. А у прийнятій XXII з'їздом Програмі КПСС [19, с. 306-325] було поставлено завдання повністю звільнити свідомість радянських людей від “старих пережитків”, але знову підкреслювалось, що для цього слід використовувати лише засоби ідейного впливу, терпляче роз'яснюючи неспроможність релігійних вірувань, спираючись на дослідження тогочасної науки.

З початку 60-х років Рада, знаходячись під сильним впливом КПРС, переходить у наступ на Церкву, виходячи з завдань, котрі ставила перед нею Партія. Уповноважені на місцях мали намагатись скоротити загальну кількість діючих храмів, а також добитися ліквідації монастирів. Починаючи з 1959 року РСРПЦ вимагас у вищих ієрархів Церкви злиття епархій [16, арк. 340-341], що привело б до зменшення єпископату. У 1960 р. два творці післявоєнної політики держави до Церкви – Голова Ради у справах РПЦ Г.Карпов та митрополит Николай (Ярушевич) були звільнені зі своїх посад [24, с. 282].

Виконуючи Постанову ЦК КПУ від 16 березня та РМ УРСР від 29 квітня 1961 року “Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу” місцеві органи влади у відповідності з Указом від 15 грудня 1961 року “Про адміністративні комісії при ВК районних, міських радах депутатів трудящих і про порядок роботи у справах про адміністративні порушення” [21], зробили спробу перебудувати свою роботу. Поряд з апаратом уповноваженого Ради у справах РПЦ при виконкомах створювались Комісії сприяння контролю за дотриманням законодавства про культу.

Але основним недоліком у роботі багатьох комісій, як повідомляли у своїх “Інформаційних звітах” обласні уповноважені, було незнання їх членами своїх функцій та радянського законодавства про культу. Члени деяких комісій займалися відкритим адмініструванням по відношенню до духовенства та віруючих, практикували виклики їх на свої засідання, на котрих вимагали від останніх відповіді на запитання, котрі не входили до кола обов'язків цієї комісії [8, арк. 24, 195-196].

Бажаючи полегшити контроль за релігійною ситуацією, з грудня 1965 р. Уряд припинив діяльність апарату уповноважених РСРПЦ, в зв'язку з об'єднанням РСРПЦ та Ради у справах релігійних культів і створенням при Раді Міністрів єдиної урядової установи – Ради у справах релігії.

З вище викладеного ми можемо зробити висновок, що з створеннями в 1943 р. РСРПЦ почався масовий перехід обновленського духовенства на бік новобраного патріарха РПЦ – колишнього обновленського митрополита Сергія (Страгородського). До початку 1939 р. «Московська патріархія» мала близько 100 сергіанських храмів. У країні залишалось лише чотири правлячі архиєрея і ряд єпископів, що перебували на спокої і служили в ролі рядових настоятелів... Якби не Друга Світова війна, то до кінця 1940-х рр. в СРСР могло не залишитися жодного храму – ні обновленського, ні сергіанського. Такі плани ставилися

ВКП(б) перед черговою «безбожною п'ятирічкою». Однак війна з нацистської Німеччиною змінила ці плани докорінно.

У ніч з 4 на 5 вересня 1943 відбулась зустріч зі Сталінім, а через три дні відбувся архієрейський собор, на якому Сергій був проголошений патріархом. Учасників собору в терміновому порядку доставляли на урядових літаках. Шість обновленських архієреїв були терміново перерукоположені перед самим собором і склали на ньому необхідний кворум. Таким чином, протягом місяця обновленські структури припинили своє існування. У РПЦ МП перейшли 25 обновленських архієрея старого поставлення та 13 обновленські архієреї нового поставлення, яких заново перерукоположили в РПЦ МП. Таким чином за підтримки РСРПЦ обновленці склали основу новоствореної структури, яка перейняла від обновленців навіть офіційну назву «Руська Православна Церква» [17, с. 186-187].

Як бачимо, в середині ХХ ст. життя Православної Церкви в СРСР зазнало надзвичайних змін. Прагнучи до ідеологічної уніфікації суспільства радянське керівництво вирішило перетворити Церкву в підконтрольну структуру. В середині ХХ ст. вже вкотре, за свою майже двотисячолітню історію, Церква змушена була поступатись власним суверенітетом, обмежити свою діяльність юридичними приписами, потерпати від втручання некомпетентних чиновників у церковні справи.

Антирелігійна політика радянського уряду в кінцевому рахунку нанесла сильного удару по самій державі, тому що не дивлячись на свій матеріальний земний характер, держава все таки слабший боговстановлений інститут у порівнянні з Церквою, що була створена такою, що "ворота пекла не здолають її" (Мф. 16.18).

Література

1. Державний архів Львівської обл. (далі –ДАЛО). – Фонд р-1332. – Опис 1. – Спр. 12. – 100 арк.
2. ДАЛО. – Фонд р-1332. – Опис 2. – Спр. 1. – 35 арк.
3. ДАЛО. – Фонд р-1332. – Опис 2. – Спр. 5. – 55 арк.
4. ДАЛО. – Фонд р-1332. – Опис 2. – Спр.7. – 67 арк.
5. ДАЛО. – Фонд р-1332. – Опис 2. – Спр.17. – 138 арк.
6. ДАЛО. – Фонд р-1332. – Опис 2. – Спр. 20. – 164 арк.
7. Центральний Державний Архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Фонд 4648. – Опис 1. – Спр. 11. – 6 арк.
8. ЦДАВО. – Ф. 4648.– Опис 1. – Спр. 304. – 249 арк.
9. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 1. – Спр. 358. – 154 арк.
10. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 1. – Спр. 373. – 13 арк.
11. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 3. – Спр. 1. – 12 арк.
12. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 3. – Спр. 8. – 166 арк.
13. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 3. – Спр. 13. – 267 арк.
14. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Опис 3. – Спр. 15. – 140 арк.
15. Центральний державний архів громадських організацій України (далі –ЦДАГОУ). – Фонд 1. – Опис 23. – Спр. 1640. – 207 арк.
16. ЦДАГОУ. – Фонд 1. – Опис 24. – Спр. 5269. – 407 арк.
17. В катакомбах. Православное подполье в СССР / С. Шумило. – Луцк: Терен, 2011. – С. 186-187;
18. Голодний М. Радянське законодавство про релігійні культури / М. Голодний – К.: Видавництво політичної літератури України, 1968. – 111 с.
19. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК 1898-1971, изд. 8-е доп. и исп. – М.: Политиздат, 1972. – Т. 8 (1954-65). – 567 с.
20. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М., 1971.-Т. 6. – 569 с.
21. Об административных комиссиях при ЦК районных, городских Советов депутатов трудящихся УССР о порядке производства по делам об административных нарушениях. 15 декабря 1961 // Ведомости. – 1961. – № 51. – С. 609.
22. Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения. Постановление ЦК КПСС // Правда. – 11. XI 1954. - № 315 (13248).
23. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні в 1943-1946 р. / О. Є. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 404 с.
24. Поспеловский Д. В. Русская Православная Церковь в XX веке / Д. В. Поспеловский. – М.: Республика, 1995. – 511 с.

Mykola Lahodych

Ideological role, specifics of structure and activity of council on the Russian Orthodox Church affairs: 70 years anniversary of establishment

The article discusses the historical background of the formation of the Council on the Russian Orthodox Church Affairs and analyzes the legal basis of its activities. The author gives a critical analysis of commissioners and determines their role in church-state relations at the time.

Keywords: commissioner of the Council on Russian Orthodox Church Affairs, the Council of People's Commissars, instructive letters, J.Stalin, V.Molotov, M.Khrushchev, G.Karpov, V.Kuroedov, P.Hodchenko.

Николай Лагодич

Идеологическая роль, особенности структуры и деятельности Совета по делам РПЦ: к 70-летию со времени создания

В данной статье анализируются исторические предпосылки образования Совета по делам РПЦ и анализируется правовое основание ее деятельности. Также автором дается критическая оценка деятельности уполномоченных на местах и определяется их роль в церковно-государственных отношениях того времени.

Ключевые слова: уполномоченный Совета по делам Русской Православной Церкви, Совет Народных Комиссаров, инструктивные письма, Й.Сталин, В.Молотов, Н.Хрущева, Г.Карпов, В.Куроедов, П.Ходченко.